

ประชาคมจังหวัดพิจิตร: เกษตรกรรมยั่งยืน และการปฏิรูประบบสุขภาพ

มธุรส ศิริสถิตย์กุล

จังหวัดพิจิตรเป็นจังหวัดหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนล่าง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในนามของเมืองเกษตรกรรมแห่งหนึ่งของประเทศไทย แต่เนื่องจากไม่มีศักยภาพในฐานะเมืองท่องเที่ยวมากนัก พิจิตรจึงเป็นที่รู้จักเพียงว่า มีประเพณีการแข่งเรือยาวประจำปีและเมืองของจระเข้ชาละวันในวรรณคดีเรื่องไกรทอง

การศึกษาการก่อรูปองค์กรของประชาคมจังหวัดพิจิตรในครั้งนี้ มีคำถามถึงศักยภาพในฐานะของการนิยามสุขภาวะใหม่ โดยเริ่มต้นจากบุคลากรภาครัฐ แต่ใช้รูปแบบการทำงานในฐานะองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อถักทอเครือข่ายประชาสังคม ความน่าสนใจจึงอยู่ในประเด็นความเป็นพื้นที่ที่ทับซ้อนกันระหว่างความเป็นทางการและความเป็นทางการในการขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคม ซึ่งในขณะเดียวกันก็จะพิจารณาถึงศักยภาพและข้อจำกัดไปพร้อม ๆ กัน โดยจะพิจารณาผ่านกระบวนการสร้างเครือข่ายและขยายความรู้จากงานเกษตรกรรมชาติเป็นสำคัญ

ในงานศึกษานี้จะแบ่งเป็นสามส่วนด้วยกันคือ ส่วนที่หนึ่ง พิจิตรจากอดีตถึงปัจจุบัน เสนอให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้คนในกระบวนการบุกเบิกและขยายพื้นที่ทำกินอันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ส่วนที่สอง กำเนิดประชาคมจากรัฐสู่เอ็นจีโอ และเอ็นจีโอที่มีส่วนผสมของรัฐบาลการ เป็นการนำเสนอภาพการทำงานของผู้นำมูลนิธิได้ถึงสอดประสานโอกาสและข้อจำกัดในการทำงานในระบบราชการ และการทำงานแบบองค์กรเอกชนมาประยุกต์เป็นทิศทางในการทำงานกับเครือข่ายองค์กรประชาชน ส่วนที่สาม เกษตรกรรมธรรมชาติ: รูปธรรมการขยายเครือข่ายด้วยปฏิบัติการภาคสนามอย่างเข้มข้น เสนอรูปธรรมการทำงานขยายเครือข่ายผู้ร่วมอุดมการณ์เกษตรปลอดสารพิษว่ามีรูปธรรมในการขับเคลื่อนอย่างไรบ้าง

ส่วนที่หนึ่ง: พิจิตร จากอดีตถึงปัจจุบัน

ขวัญเมือง จันทโรจณี (2539) กล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองพิจิตรว่า พิจิตรมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับรัฐส่วนกลางโดยเฉพาะที่อยู่ชาน ซึ่งศึกษาได้จากวรรณกรรมเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับรัฐท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เมืองพิจิตรในอดีตถูกจัดเป็นส่วนหนึ่งของหัวเมืองภาคเหนือ ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมากที่สุด

พิจิตรมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สะท้อนให้เห็นความผูกพันต่อสภาพภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ตั้งแต่อำเภอชุมแสงของจังหวัดนครสวรรค์ เลยมายังอำเภอบางมูลนาก (เมืองภูมิ) ตะพานหิน เมืองพิจิตร จนถึงอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เป็นแนว

พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงแล้ว ช่วงรอยต่อของจังหวัดนครสวรรค์มาจนถึงจังหวัดพิจิตรในอดีตยังเต็มไปด้วยป่าพรุกล่าวคือ เต็มไปด้วยหนอง และบึงน้ำตามธรรมชาติขนาดใหญ่ อาทิ บึงบอระเพ็ด และบึงสีไฟ เป็นต้น

เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจากการกัดเซาะของน้ำเป็นไปอย่างค่อนข้างรุนแรง ทำให้เกิดสภาพของตลิ่งที่มีลักษณะเป็นรอยร้าวของแผ่นดินที่เป็นแนวกว้างจากการกัดเซาะและการพังทลายของดิน ทำให้เกิดโพรงลึกขนาดใหญ่ตามริมฝั่งแม่น้ำน่าน โพรงลึกดังกล่าวจึงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด โดยเฉพาะงูเห่า และจระเข้ (ขวัญเมือง 2539: 19)

จังหวัดพิจิตร มีประชากรหนาแน่น 133 คน/ตารางกม. มีลักษณะภูมิประเทศแบ่งออกเป็น 3 เขตดังนี้

พื้นที่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน เป็นที่ราบแบบลูกฟูก (Undulating Plain) มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 37 เมตร ที่บ้านหัวดง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ทางใต้ที่บ้านใหม่สำราญ บ้านวังปลาฆ่า อำเภอบางมูลนาก ความสูงประมาณ 33 เมตร บริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ (Alluvial Plain) เป็นดินที่เกิดจากอิทธิพลของน้ำจืดพัดพามาทับถม ลักษณะพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบ เป็นที่ราบฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่าน ในเขตอำเภอเมืองพิจิตร และกิ่งอำเภอสามโก้ อำเภอตะพานหิน และอำเภอบางมูลนาก พื้นที่ค่อย ๆ สูงจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลาดชันไปทางทิศตะวันออก เป็นลานตะพักน้ำระดับกลาง ติดต่อกับอำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ พื้นที่บริเวณขอบด้านตะวันออกนี้จะเป็นภูเขาโดด ๆ หรือเนินเขากระจายอยู่ห่าง ๆ กันในเขตกิ่งอำเภอดงเจริญ เป็นภูเขาที่ไม่สูงนัก ความสูงไม่เกิน 250 เมตร และเนื่องจากเป็นภูเขาโดด ๆ จึงไม่เป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการคมนาคม เขตนี้ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 2,255.2 ตารางกิโลเมตร หรือราว 1,409,500 ไร่ นับว่ามากกว่าเขตพื้นที่อื่น ๆ

พื้นที่ราบระหว่างแม่น้ายมกับแม่น้ำน่าน ในเขตอำเภอเมืองพิจิตร อำเภอตะพานหิน บางส่วนของอำเภอบางมูลนาก อำเภอโพทะเล อำเภอโพธิ์ประทับช้าง และอำเภอสามง่าม พื้นที่ทั้งหมดเป็นที่ราบลูกฟูก (Undulating Plain) พื้นที่จะสูง ทางด้านเหนือของจังหวัดในเขตอำเภอเมืองพิจิตร และลาดต่ำลงไปทางทิศใต้ในเขตอำเภอโพทะเล และอำเภอบางมูลนาก ตามทิศทางการไหลของแม่น้ำในเขตนี้ นอกจากแม่น้ำน่านและแม่น้ายมแล้ว ยังมีแม่น้ำพิจิตร¹ สภาพพื้นที่ราบระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ายมเป็นที่ราบดินตะกอนลุ่มน้ำ (Alluvial Soils) ซึ่งเกิดจากการตกตะกอนของแม่น้ำน่าน แม่น้ำพิจิตร แม่น้ายม และสาขาของแม่น้ำทั้งสามพัดพาเอาตะกอนมาทับ

¹ แม่น้ำน่าน ต่อมาเปลี่ยนทางเดินใหม่จึงเรียกแม่น้ำน่านเก่าว่า แม่น้ำพิจิตร เพราะไหลผ่านอำเภอเมืองพิจิตร เป็นจุดแรก

ถม บริเวณนี้มีพื้นที่ 1,084 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 677,500 ไร่ นับเป็นเขตที่มีพื้นที่น้อยที่สุด ปัจจุบันพื้นที่อยู่ในเขตโครงการชลประทานพิษณุโลก

พื้นที่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำยมหรือทางฝั่งขวาของแม่น้ำยม ในเขตอำเภอวิชัยบุรี อำเภอสยามงาม อำเภอฟิโรทัยช้าง อำเภอฟิโรทัย และกิ่งอำเภอบึงนาราง สภาพพื้นที่ติดกับแม่น้ำยมจะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึงในฤดูฝน หรือฤดูน้ำหลาก แม่น้ำยมจะเอ่อล้นฝั่งอยู่เสมอ จากที่ราบลุ่มแม่น้ำยมพื้นที่จะลาดชันสูงขึ้นไปทางทิศตะวันตกที่ติดต่อกับนครสวรรค์ และจังหวัดกำแพงเพชร พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ดินตะกอนลุ่มน้ำ เกิดจากตะกอนแม่น้ำยม และสาขาพัดมาทับถมมีพื้นที่ประมาณ 1,608.8 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,050,500 ไร่ มีขนาดใหญ่เป็นอันดับสอง (จิราภรณ์ 2546 ก: 19-20)

แหล่งผลิตข้าวของจังหวัดพิจิตรอยู่บริเวณอำเภอเมือง อำเภอตะพานหิน อำเภอบางมูลนาก บริเวณลุ่มน้ำน่าน ส่วนฝั่งแม่น้ำยมแหล่งผลิตข้าวได้แก่ อำเภอโพทะเล และอำเภอสยามงาม แหล่งจับปลาคือ เขตบึงสีไฟ (จิราภรณ์ 2546 ก: 33-34)

การผลิตอาหารที่สำคัญคือ การทำนา ซึ่งชาวบ้านแต่ละรายจะจับจองที่ดินเท่าที่กำลังแรงงานในครอบครัวจะทำได้คือ ครอบครัวใหญ่อาจจับจองได้มากกว่า 100 ไร่ ครอบครัวเล็ก ๆ อาจมีที่ดินระหว่าง 30-50 ไร่ จำนวนที่ดินในครอบครัวมีน้อยลง สาเหตุมาจากการแบ่งมรดก โดยพิจารณาจากจำนวนลูก ผู้ใดมีลูกมากก็สามารถขอแบ่งมรดกได้มาก (จิราภรณ์ 2546ก: 43-44)

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ.2504 มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคนี้เป็นระยะ ๆ ในระยะแรกของการพัฒนาเศรษฐกิจ การที่รัฐมุ่งส่งเสริมการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เพื่อนำรายได้เข้าประเทศ ก่อให้เกิดการอพยพพลัดถิ่นเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณภาคเหนือตอนล่างอย่างกว้างขวาง มีผลทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคขยายตัว ระบบการผลิตของหมู่บ้านปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพและพึ่งพิงธรรมชาติมาสู่การปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โดยรัฐให้การสนับสนุนด้วยการจัดสร้างระบบชลประทานเพื่อสนับสนุนการเพิ่มผลผลิต

นับตั้งแต่การอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา พืชเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนล่างซึ่งเดิมมีข้าวเป็นหลัก ได้ปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกข้าวควบคู่กับการปลูกพืชไร่ไปอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะหลังปี พ.ศ.2520 ความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานี้ และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวมของจังหวัด รวมทั้งการถือครองที่ดินทางการเกษตรของเกษตรกรในจังหวัดพิจิตรอย่างมาก ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับจังหวัดข้างเคียงอย่างพิษณุโลก สุโขทัย และนครสวรรค์ ซึ่งค่อย ๆ พบการขยายตัวของพื้นที่ปลูกพืชผัก ไม้ดอก และผลไม้มากขึ้น ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนการผลิตเพื่อให้ความหลากหลายและเป็นทางเลือกของเกษตรกร ประกอบกับการขยายตัวของเมืองและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้เมืองกลายเป็นตลาดของสินค้าเหล่านี้ จากการลง

สำรวจพื้นที่การใช้ที่ดินริมชายฝั่งแม่น้ำพบว่ามีการปรับเปลี่ยนเป็นแปลงผักอย่างหนาตา (จิราภรณ์ 2546 ก: 92-94)

ก่อนปี พ.ศ.2500 ประเทศไทยเรามีถนนลาดยางอยู่เพียง 760 กม.และมีถนนลูกรังอยู่ 5,030 กม.แต่ในปี พ.ศ.2510 มีถนนลาดยางถึง 6,087 กม.และถนนลูกรัง 7,322 กม.เป็นถนนเชื่อมระหว่างจังหวัดและภาคยาว 9,516 กม.และถนนของจังหวัด 3,893 กม.โครงการคมนาคมที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง หมู่บ้านริมน้ำค่อย ๆ กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ไม่ใช่ศูนย์กลางการติดต่อและการค้าเหมือนเช่นเดิม เพราะเมืองขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมทางบก การขยายตัวของเมืองและหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง ก็เช่นเดียวกันที่เกิดจากการสร้างถนนสายเอเชียในปี พ.ศ.2522 ทำให้ความเจริญของพิจิตรขยายตัวออกไปทางด้านสากลเหล็กวังทรายพูน เช่นเดียวกับการสร้างถนนระหว่าง พ.ศ.2525-2526 ทำให้เกิดการขยายตัวของพิจิตรด้านตะวันออก เช่น การเกิดชุมชนปลวกสูง และเกิดอำเภอใหม่คือ อำเภอวชิรบารมี (จิราภรณ์ 2546 ก: 98-99)

การขยายตัวของเส้นทางคมนาคม ทำให้หมู่บ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของเมือง บรรดาหมู่บ้านชนเมืองเหล่านี้ ต่างได้รับผลกระทบและก่อให้เกิดการปรับตัว เมื่อพื้นที่นากลายเป็นที่อยู่อาศัย บางแห่งชาวบ้านขายที่นาไป คนในครอบครัวเปลี่ยนมาเป็นแรงงานรับจ้าง ทำงานในหมู่บ้านหรือทำงานไป-กลับ ระหว่างหมู่บ้านกับเมือง หมู่บ้านบางแห่งยังคงรักษาที่นาบางส่วนไว้ แต่ปรับปรุงการผลิตเสียใหม่ ลดพื้นที่ปลูกข้าวมาปลูกพืชผักผลไม้ และนำไปจำหน่าย

ชาวไร่ชาวนาเริ่มนำรถไถเข้ามาใช้แทนแรงงานวัว-ควายในไร่นา นิยมใช้รถไถเกี่ยวข้าว แทนประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว มีการใช้เครื่องสูบน้ำกันอย่างแพร่หลาย การยกเลิกใช้วัวควาย ทำให้มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์แทนปุ๋ยคอก

การทำนาของชาวนาใช้ต้นทุนการผลิตสูง บางครั้งประสบกับภาวะฝนแล้งทำให้ราคาข้าวตกต่ำ ด้วยเหตุนี้ชาวนาจึงมีหนี้สินมาก ส่วนหนึ่งมาจากการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาของชาวนาที่ทำให้ชาวนาต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายเพราะต้นทุนการผลิตสูง ชาวนาต้องกู้ยืมเงินจาก ธกส.และมีการกู้นอกระบบเช่นเดียวกับชาวนาในจังหวัดอื่น ๆ ในภูมิภาคใกล้เคียงกัน (ดูรายละเอียดจาก จิราภรณ์ 2546 ก: 104-105)

การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น คือ ทิศทางการหารายได้เสริมของคนในภูมิภาคนี้ เช่นเดียวกับแม่บ้านในเขตอำเภอโพธิ์ประทับช้าง ใช้ความรู้ที่สะสมมาแปรรูปอาหารที่มีชื่อเสียงของชาวพิจิตรคือ ส้มโถกวน หรือในบ้านบางสะพาน ทำส้มแผ่น (มะม่วงกวน) บ้านคลองกระจง ทำเต้าเจี้ยว หรือการแปรรูปข้าวให้เป็นขนมจีนที่บ้านหัวดง อำเภอเมืองพิจิตร ซึ่งต่างคนต่างทำ ต่างมีตลาดขายของตนเอง ครอบครัวหนึ่งผลิตได้ไม่เกินวันละ 1 กระสอบข้าว ข้าวกระสอบหนึ่งผลิตขนมจีนได้ประมาณ 200 กิโลกรัม (จิราภรณ์ 2546 ก: 110-111)

นอกจากนั้น พิจิตรยังมีการอพยพเข้ามาของ ชาวลาวพวน บ้านป่าแดง อำเภอตะพานหิน จากลพบุรี พวกเขามาบุกเบิกป่า เพื่อจับจองที่ดินทำกิน ในยุคที่ราคาข้าวตกต่ำชาวบ้านได้รื้อฟื้นงาน ทอผ้ากลับเข้ามาอีกครั้ง เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว พวกเขามีประเพณีกำฟ้า ชุมชนลาวใน เขตอำเภอทับคล้อ และชุมชนลาวโซ่ง มีประเพณีการเส่นเรื่อน² หรือชุมชนชาวเขมรในเขตอำเภอสาม่างาม ชุมชนใหม่เหล่านี้ช่วยเติมเต็มสีสันให้กับสังคมและวัฒนธรรมของชาวพิจิตร (ขวัญเมือง 2539: 19-20)

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งของจังหวัดพิจิตรคือ การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างมากมาหลายทศวรรษในรอบ 30-40 ที่ผ่านมา โดยเฉพาะป่าไม้เบญจพรรณ ประเภทไม้ตะแบก ไม้เต็งรัง ไม้ประดู่ ไม้พลวง ไม้แดง ไม้ยาง ไม้ชิงชัน ปัจจุบันป่าไม้ในจังหวัดพิจิตรเหลือน้อยมากคือประมาณ 3921.50 ไร่ ซึ่งการบุกเบิกป่ามาพร้อมกับกรขยายตัวของชุมชน ทั้งทางด้านทิศตะวันตกและ ตะวันออกของจังหวัด ด้านตะวันออกบริเวณวังทรายพูน ทับคล้อ ดงเจริญ ซึ่งเป็นอำเภอรุ่นใหม่ ของจังหวัดพิจิตร มีประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากบริเวณภาคอีสาน สำหรับอำเภอด้านทิศ ตะวันตก เช่น วชิรบุรีมี บึงนาราง ก็เป็นเขตของผู้อพยพเช่นเดียวกัน (จิราภรณ์ 2546 ก: 58)

สาเหตุของการอพยพของชาวนาจากที่ต่าง ๆ มายังจังหวัดพิจิตรมาจากความจำเป็น บังคับ เช่น ที่ดินขาดแคลนไม่อุดมสมบูรณ์ หรือเผชิญกับภาวะแห้งแล้ง เช่น ในยุคที่ภัยแล้งคุกคาม ภาคอีสานในระหว่าง พ.ศ.2497-2500 ชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ในเขตตำบลวังโมกข์ อำเภอวชิรบุรี ชาวอีสานจากอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ เล่าว่าตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2497 – 2504 อีสานแห้งแล้งยาวนาน ทำนาไม่ได้ผล จึงได้มีการเสาะแสวงหาที่ทำกินใหม่ และพบว่าเขต อำเภอสามง่ามมีความอุดมสมบูรณ์ จึงชักชวนกันเดินทางมา ในระยะแรกมี 7 ครอบครัว (จิรา ภรณ์ 2546 ก: 71)

การเดินทางเริ่มต้นจากขึ้นรถไฟที่สถานีสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ มาลงที่สถานีบ้านภาชี ค้าง 1 คืน จากนั้นนั่งรถไฟสายเหนือมาลงที่สถานีท่าฟ้อค้าง 1 คืน จากนั้นก็เดินทางเท้าเปล่าจาก สถานีท่าฟ้อมาเรื่อย ๆ ค่าที่ไหนดันนอนที่นั่น มีเงินติดตัวมาเล็กน้อย เมื่อเงินหมดก็รับจ้างทำงาน เพื่อแลกกับข้าวมาหุงกิน เมื่อมาถึงจุดหมายก็เริ่มทำเพิงที่พัก ซึ่งใกล้กับหนองน้ำมีหญ้าปล้องมาก มาย จึงเรียกเป็นชื่อหมู่บ้าน

สภาพความเป็นอยู่ในระยะแรก ทั้ง 7 ครอบครัวอยู่กันอย่างช่วยเหลือกันโดยตลอด ทุกคน เริ่มถางป่า และขุดดินเพื่อเตรียมการปลูกข้าว โดยแบ่งเป็นแปลง ๆ แล้วแต่ใครจะพอใจจับจอง ใน

² เป็นพิธีที่กระทำเพื่อให้บรรพบุรุษของตนได้มารับเครื่องเซ่นไหว้ ที่ผู้เป็นลูกหลานได้จัดหานำมาเลี้ยงเป็นการ แสดงออกถึงความกตัญญู เป็นพิธีที่กระทำทุกปี เพราะมีความเชื่อว่า การงดเว้นไม่จัดพิธีจะทำให้ผีเรือนของตน ได้รับความลำบากและอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้แก่ตนและคนในครอบครัวได้

ระยะที่ยังไม่มีผลผลิต ก็หาของป่า เช่น มัน กลอย หน่อไม้ ผักหวาน สัตว์ป่า ไปแลกข้าวจากหมู่บ้านใกล้เคียง

หลังจากก่อตั้งหมู่บ้านประมาณ 2-3 ปี มีผู้คนอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ ผู้อพยพส่วนใหญ่มาจากสุรินทร์ ซึ่งมีทั้งชาวอีสานและชาวส่วย ต่อมาก็ได้คนจากจังหวัดพิจิตร และจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาบุกเบิกจับจองจนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่แห่งหนึ่ง³ (จิราภรณ์ 2546 ก: 72)

สถานการณ์ในหมู่บ้านเขตจังหวัดพิจิตรและจังหวัดอื่น ๆ ในเขตภาคเหนือตอนล่างมีสองภาพควบคู่กันไปคือ การอยู่ร่วมกันในสถานะผู้บุกเบิกอย่างผาสุก และมีบางกรณีชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาการฆ่าฟันกันเอง หรือรบราฆ่ากับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กรณีเช่นนี้ไม่แตกต่างจากสิ่งที่เกิดขึ้นในการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินในเขตทุ่งส่าน จังหวัดพิษณุโลก(ดูรายละเอียดใน จิราภรณ์ 2546ข.)

ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการพึ่งพาตนเอง มาสู่เศรษฐกิจการตลาดนั้นสืบเนื่องมาจากนโยบายการส่งเสริมการบุกเบิกที่ดินในเขตป่า เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งผู้มีอิทธิพลในชุมชนและผู้เข้าไปบุกเบิกจับจองที่ดินในยุคแรก ๆ ได้ชักชวนญาติมิตรและเกษตรกรจากภายนอกให้เข้ามาอยู่ร่วม โดยแบ่งที่ดินให้อย่างไม่คิดมูลค่า แต่เมื่อมาถึงยุคซื้อขายที่ดินในเขตป่า ยุคนี้จำนวนประชากรมีความหนาแน่นมากขึ้น การเกษตรได้พัฒนาไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ปลูกพืชพาณิชย์ที่ตอบสนองความต้องการของตลาด

เมื่อมีการขยายตัวของพืชพาณิชย์มากขึ้น โดยอาศัยการเติบโตของตลาดส่งออก เช่น ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง หรือการเติบโตของอุตสาหกรรมภายในประเทศ เช่น อ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาล ราคาของพืชผลเหล่านี้มีราคาดี การค้าพืชผลเหล่านี้ทำกำไรงามให้กับผู้ค้า การขยายตัวของพืชพาณิชย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เป็นต้นมา เกิดขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับการใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ในการเตรียมดิน ซึ่งทำให้การเพาะปลูกเป็นไปอย่างสะดวกและกินเนื้อที่กว้างขึ้นกว่าเดิม จึงมีผู้อพยพจากภาคอีสานออกท่องเที่ยวหากิน และถือโอกาสจับจองพื้นที่ทำกินในเวลาต่อมา (เบญจพรพรณ และคณะ 2534: 125-132)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 เป็นต้นมา ได้มีการขยายตัวในเรื่องการซื้อขายที่ดิน รวมทั้งที่ดินในป่าด้วย ราคาที่ดินได้ถีบตัวสูงขึ้น เนื่องจากมีการเสนอซื้อและเสนอขายมาก และส่งผลกระทบต่อ การบุกเบิกที่ดินในเขตป่าด้วย แม้ว่าการซื้อขายที่ดินในป่าจะไม่สามารถทำนิติกรรมใด ๆ ได้และไม่

³ ละมัย โคมทอง สัมภาษณ์ชาวบ้านหมู่ 2 หมู่ 10 บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลวังโมกข์ อำเภอชริบารมี จังหวัดพิจิตร

มีเอกสารสิทธิ์รับรองการซื้อขาย จากเหตุการณ์เช่นนี้ ทำให้เกิดการขยายบทบาทของพ่อค้าวานิช และเจ้าแก่เพิ่มมากขึ้น ทั้งในแง่เงินทุน ตลาด และการมีอิทธิพลต่อนโยบายของรัฐ ชาวบ้านจะถูกรังแกกดขี่ทั้งสองทางคือ จากรัฐและจากกลุ่มผู้มีอิทธิพล ระบบอุปถัมภ์ได้แพร่กว้างออกไป จนสามารถเชื่อมโยงโครงสร้างอำนาจระดับหมู่บ้าน เข้ากับโครงสร้างอำนาจระดับประเทศได้ โดยชุมชนถูกแย่งชิงบทบาทไปอย่างสิ้นเชิง (เบญจพรพรณ และคณะ 2534: 135-136)

จากการทบทวนประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และความเป็นมาทางวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนล่าง ทำให้เห็นปัญหาความร่วมมือบางประการของภูมิภาคนี้คือ การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาอย่างผิดทิศผิดทาง ดังนั้นจึงมีกลุ่มคนหัวก้าวหน้ากลุ่มหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลกได้มีการก่อตั้งสถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน ซึ่งเป็นหน่วยงานเอกชน เพื่อผลักดันให้จังหวัดพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางของอินโดจีนอย่างแท้จริง⁴ (จิราภรณ์ 2546 ข. อ้างจาก พลเดช (บรรณานิการ) 2540: 50)

กรณีความเคลื่อนไหวของประชาคมพิษณุโลก เกิดขึ้นจากสำนักท้องถิ่นที่ต้องการพึ่งพิงตนเอง ได้เกิดคณะ 18 อาสา กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมารวมตัวกันเกิดขึ้นเพื่อถูกริเกตเมือง และเมื่อปี พ.ศ.2537 บุคลากรสาธารณสุขกลุ่มหนึ่งร่วมกับผู้นำทางสังคมภายในจังหวัดได้ร่วมกันก่อตั้งมูลนิธิชาวพิษณุโลกรวมใจต้านภัยเอดส์ เพื่อสนับสนุนมาตรการทางสังคมในการป้องกัน ควบคุม แก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ ร่วมคิด ร่วมทำ ตามศักยภาพและวิถีของชุมชนเอง โดยมูลนิธิเหล่านี้ กระตุ้นโดยการทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม

ช่วงระยะ พ.ศ.2538-2540 กลุ่มผู้ทำงานของมูลนิธิได้ร่วมกับนักวิชาการ ข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจท้องถิ่น เผยแพร่แนวคิดจนสามารถจัดตั้งชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนาสี่แยกอินโดจีน และสามารถผลักดันให้รัฐบาลรับรองเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาภาคเหนือ ทำให้กลุ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนในการทำงานเพื่อเผยแพร่ความคิดในระดับจังหวัดของกลุ่มสี่แยกอินโดจีน ประกอบด้วย สุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ และเพชรบูรณ์ รวมทั้งระดับชุมชนท้องถิ่น

การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2541 เป็นโอกาสให้งานของชมรมขยายออกไปร่วมกับงานพัฒนาท้องถิ่น จึงมีการสร้างเครือข่ายเคลื่อนไหวไปพร้อม ๆ กัน โดยชมรมทำหน้าที่ประสานเครือข่ายกลุ่มจังหวัด เนื่องจากชมรมได้ขยายบทบาทออกไปและมีภารกิจมากมาย จึงปรับองค์กรเป็นสถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน ในปี พ.ศ.2541 ในขณะที่หลายจังหวัดพัฒนาจากกลุ่มแกนหลัก

⁴ คำว่า สี่แยกอินโดจีน เป็นชื่อเรียกจังหวัดพิษณุโลกในฐานะศูนย์กลางของการขนส่งคมนาคม เนื่องจากมีถนนเชื่อมระหว่างประเทศจากจีนตอนใต้ผ่านพิษณุโลก ไปสู่กรุงเทพฯ และจากพม่าผ่านพิษณุโลกไปสู่ลาวและเวียดนาม

มาเป็นกลุ่มใหญ่หรือชมรม เช่น กลุ่มเพื่อนตาก ชมรมร่วมพัฒนาพีจิตร ชมรมศึกษาเพื่อพัฒนา สุขทัย เป็นต้น (จิราภรณ์ 2546 ข: 18)

เป้าหมายของกลุ่มสี่แยกอินโดจีน คือ การสำรวจและค้นหาบุคคลที่มีศักยภาพในการเป็น แกนประสานงานเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัด การฝึกอบรมและพัฒนาแกนวิทยากรกระบวนการ และผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับจังหวัดให้เกิดขึ้น เพื่อให้บุคลากรเหล่านี้มีทักษะความสามารถ เฉพาะตัวและเฉพาะกิจให้มีความเข้มแข็งและสามารถสร้างสรรค์ชักนำความเคลื่อนไหวสาธารณะ ต่าง ๆ ในสังคมท้องถิ่น 10 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง (สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน 2543: 7) เพื่อนำไปสู่ปฏิบัติการการสร้าง *สังคมसानูภาพ* ซึ่งขยายความได้ว่า คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคสังคมในบริบทของสังคมไทยเพื่อการต่อรองถ่วงดุลอำนาจกับภาครัฐและภาครัฐกิจ ได้อย่างเหมาะสม โดยนำเอาองค์ประกอบทางความคิดจากคณะกรรมการกองทุนเพื่อการลงทุน ทางสังคม ซึ่งมีประสบการณ์ในการประเมินผลชุมชนเข้มแข็ง โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

-จำนวนสมาชิกที่ก่อตั้ง คณะกรรมการ จำนวนสมาชิก ณ ปัจจุบัน มีอย่างน้อย 7 คนขึ้นไป และแต่ละปีควรมีสมาชิกเพิ่มขึ้น

-ระยะเวลาการดำเนินงานของกลุ่ม หากดำเนินงานมานานแล้วย่อมมีแนวโน้มเข้มแข็ง

-ทุนเริ่มต้นและทุนสะสม ณ ปัจจุบันของกลุ่ม ควรมียอดที่เพิ่มขึ้น

-กิจกรรมที่ทำให้เกิดรายได้ของกลุ่มและอาชีพหลักของสมาชิกควรมีกิจกรรมต่อเนื่อง

-แนวความคิดจัดตั้งกลุ่ม ควรเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม มิใช่เกิดจากการจัดตั้ง

-สถานภาพของกลุ่ม ควรยังคงดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง มีการพบปะประชุมสม่ำเสมอ⁵

เมื่อมีเป้าหมายในการสร้างวิทยากรกระบวนการ กิจกรรมที่เน้นหนักให้ผู้นำนำไปปฏิบัติการคือ การจัดเวทีประชาคม ซึ่งเทคนิคในการจัดเวทีคือ การเชิญชวนกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้มีโอกาสพบปะกัน และเกิดเครือข่ายระหว่างกลุ่ม อาทิ การจัดเวทีประชาคม เรื่องเกษตรปลอดสารพิษ โดยเชิญกลุ่มที่เกี่ยวข้องเช่น กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มผลิตข้าวหอมมะลิ ซึ่งเมื่อคนเหล่านี้พบปะจนเกิดความคุ้นเคยกัน อาจเกิดเครือข่ายใหม่เป็นเครือข่ายผู้ผลิตอาหารปลอดสารพิษ และขยายผลต่อไปได้อีกในโอกาสต่อไป (สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน อ้างแล้ว: 17)

⁵ สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน รายงานฉบับสมบูรณ์ *โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม พ.ศ.2542-2543.*

แนวคิดเรื่องประชาสังคม ในความหมายของคนกลุ่มนี้คือ องค์กรและกิจกรรมทางสังคมที่มีอยู่นอกระบบอำนาจการเมืองที่เป็นทางการ ซึ่งครอบคลุมถึงองค์กรอิสระชนสาธารณะประโยชน์ องค์กรการกุศล องค์กรอาสาสมัครเพื่อสังคม สมาคม ชมรม มูลนิธิต่าง ๆ ตลอดจนปัจเจกชนพลเมืองที่สนใจในกิจกรรมสาธารณะและปัญหาสังคมต่าง ๆ และรวมถึงกิจกรรมทางสังคมที่องค์กรและบุคคลเหล่านี้ดำเนินการ โดยไม่ลืมรากฐานภูมิปัญญาตะวันออกที่มีอยู่ เพราะการเรียนรู้ต่าง ๆ ต้องเป็นไปอย่างผสมผสาน สอดรับกับบริบทหรือเงื่อนไขของสังคมไทยเองที่มีพระพุทธศาสนาเป็นแก่นแกนฝังรากอยู่ โดยเฉพาะระบบคุณค่าและรากฐานแห่งสังคมที่ดั่งงาม อาทิ ระบบความสุข การพึ่งตนเอง ความเอื้ออาทร สมานฉันท์ และการให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่ในรากเหง้าทางวัฒนธรรมไทย (สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน อ้างแล้ว: 9-10)

กรณีของจังหวัดพิจิตร สุรเดช เดชคุ้มวงศ์ แห่งสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิจิตร มีความสนใจเรื่องการเกษตรปลอดสารพิษ และเริ่มทำงานด้านประชาสังคมมาในช่วงของการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ นับเนื่องจากปี พ.ศ.2539 ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้มาบรรยายเรื่องการทำงานประชาสังคมที่โรงแรมทอปแลนด์ ในช่วงนั้นที่มงานประชาสังคมจังหวัดพิษณุโลกเป็นแกนในการทำงาน

จากนั้นมา นับเนื่องมาจากปี พ.ศ.2542-2543 เขาได้จัดเวทีประชาคมในจังหวัดพิจิตรรวมทั้งหมด 9 เวที โดยมีแกนนำประกอบด้วยมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร โรงพยาบาลพิจิตร ชมรมเกษตรธรรมชาติ เครือข่าย SIF เมนู 5 ชมรมวัดโพทะเล คณะกรรมการเลือกตั้งจังหวัด เครือข่ายออมทรัพย์บึงนาราง ประชาคมโพธิ์ประทับช้าง-ตะพานหิน-สายคำไ้ และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

โดยมีกิจกรรมประกอบด้วย การทำเมืองให้น่าอยู่ เกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ สิ่งแวดล้อมชุมชน ยาเสพติด การส่งเสริมสุขภาพ การค้นหาศักยภาพชุมชน จักรยานสุขภาพ และค่ายเยาวชน (สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน อ้างแล้ว: 25)

กล่าวได้ว่า การทำงานของมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร ได้ทำหน้าที่เป็น *องค์กรพี่เลี้ยง* ด้วยการจัดเวทีประชาคมและสนับสนุนกิจกรรมประชาคมให้กับองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ทำงานในรูปแบบสาธารณประโยชน์ มีเป้าหมายให้คนในชุมชนเกิดการตื่นตัว รวมตัวเป็นเจ้าของปัญหาและเริ่มแก้ไขด้วยการใช้ทุนทางเศรษฐกิจและทุนสังคมในชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งยั่งยืนตลอดไป โดยมีแกนนำข้าราชการ⁶คือ นายสุรเดช และเจ้าหน้าที่มูลนิธิซึ่งเป็นลูกหลานคนในพื้นที่เชื่อมโยงกับชุม

⁶ เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มข้าราชการเหล่านี้ทำงานเชิงรุกเน้นการทำงานร่วมกับประชาชน บุคลากรที่ทำงานพัฒนาเอกชน (NGO) ในเขตภาคเหนือตอนล่าง ผู้เป็นแกนนำมักเป็นข้าราชการหรืออดีตข้าราชการเป็นหลัก ซึ่งแตกต่างจากภาคเหนือตอนบนและภาคอีสาน (จิราภรณ์ 2546 ข:18-19)

ชนฐานล่างในการแก้ไขปัญหาชุมชนและสังคมที่เป็นระบบ(สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน อ้างแล้ว: 43-44)

การลงชุมชนเพื่อประสานกับฐานล่าง ถือเป็นการจุดประกายค้นหาแกนนำประชาคมระดับชุมชน เป็นพี่เลี้ยงให้แกนนำประชาคมระดับชุมชนสักกระยะหนึ่ง เป็นการใช้เวลานี้ในการศึกษาเรียนรู้ไปพร้อมกับชุมชน นำประสบการณ์เพื่อมาสังเคราะห์สร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ จากเวทีประชาคม งานประชาคมต้องทำอย่างต่อเนื่อง พัฒนาคณะ พัฒนางาน และพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองในระดับชุมชนถือเป็นปรัชญาหลักที่ทางประชาคมจังหวัดพิจิตรยึดถือเป็นแนวทางในการทำงาน เนื่องจากชาวชนบทในปัจจุบันมีหนี้สินที่เกิดจากการผลิตเกินความต้องการของตลาด การขายที่ดินทำกินคือ ทางออกที่ตามมา แล้วจึงอพยพออกจากพื้นที่บ้านเกิดของตน ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมตามมาอีกมากมาย

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดมาจากวิถีคิดในการมองทุนของสังคมไทย ซึ่งเน้นทุนในความหมายของเงินเป็นหลักที่สำคัญ โดยปราศจากแนวคิดในการหยิบยกเอาภูมิปัญญาหรือสิ่งที่หลงเหลืออยู่ในวัฒนธรรมเดิมของคนไทยมาประยุกต์เพื่อแก้วิกฤตทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในตอนต่อไป จะกล่าวเฉพาะในประเด็นความเป็นองค์กร ปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายในและภายนอกท้องถิ่น และการนิยามความหมายของความเป็นพิจิตรจากเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งอาจจะซ้อนทับหรือแตกต่างจากนิยามของรัฐ

ส่วนที่สอง: กำเนิดประชาคมจากรัฐสู่เอ็นจีโอ และเอ็นจีโอที่มีส่วนผสมของรัฐราชการ

จากที่ได้กล่าวมาในตอนที่แล้วว่า จังหวัดในเขตภาคเหนือตอนล่างแทบทุกจังหวัด ซึ่งรวมถึงจังหวัดพิจิตรด้วยมีลักษณะเฉพาะคือ มีการทำงานในภาคส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนค่อนข้างน้อย ดังนั้นข้าราชการจึงได้เข้ามามีบทบาทในการทำงานประชาสังคม ร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เช่นเดียวกับการก่อเกิดของมูลนิธิร่วมพัฒนาจังหวัดพิจิตรซึ่งมีการก่อกำเนิดจากบุคลากรภาครัฐ แต่ได้พัฒนาการทำงานในลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชน จนเป็นที่ยอมรับขององค์กรทั้งภายในและภายนอกราชการ ในการประสานกับภาคส่วนต่าง ๆ

มูลนิธิร่วมพัฒนาจังหวัดพิจิตร เกิดจากแรงบันดาลใจอยากทำงานพัฒนาของสุรเดช เดชคุ้มวงศ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดพิจิตร ซึ่งมีความสนใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีแห่งเกษตรกรรมยั่งยืน เขาจึงได้จัดเวทีการเรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นนี้ขึ้นในจังหวัดพิจิตร เนื่องจากเห็นว่าการทำางานสุขภาพภาคประชาชนไม่สามารถทำงานเฉพาะด้านสาธารณสุขหรือโรคภัยไข้เจ็บเพียงสถานเดียวได้ ต้องทำงานด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านไปพร้อมกันด้วย โดยเฉพาะด้านการเกษตรกรรม เนื่องจากผลการตรวจหาสารเคมีในเลือดของเกษตรกรพบว่า

เกษตรกรในจังหวัดพิจิตรมีสารเคมีในเลือดติดอันดับห้าของประเทศ⁷ ทิศทางการทำงานของเขาจึงเน้นที่การจัดเวทีในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และการจัดให้เกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสถานะราษฎรชาวบ้าน ไปดูงานการเกษตรกรรมยั่งยืนกับเครือข่ายราษฎรชาวบ้านภาคอีสาน นับเป็นจุดเริ่มต้นในการทำงานด้านสุขภาพนอกภาครัฐการของเขา

โดยวัฒนธรรมองค์กรของระบบราชการไทย เน้นการเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา และการทำงานเฉพาะในสายงานของตน โดยยึดความเหมาะสมมากกว่าความถูกต้อง⁸ ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจแต่ประการใดที่มีผู้ไม่เข้าใจการทำงานในลักษณะนี้ว่า เรื่องของเกษตรกรรมปลอดภัยเกี่ยวข้องกับอะไรกับการทำงานสาธารณสุข แต่ด้วยความแน่วแน่และมั่นใจในทิศทางการทำงานของตนเอง สุรเดช ยังคงยึดมั่นกับการทำงานรูปแบบนี้เสมอมา จนสามารถสร้างความยอมรับจากคนมีชื่อเสียงในเขตจังหวัดพิจิตร เมื่อ ดร.ยุพา อุดมศักดิ์ อดีต สส. และสว.จังหวัดพิจิตร ได้บริจาคที่ดินแถวสองชั้นเป็นสถานที่ตั้งสำนักงานมูลนิธิ⁹

จิตสำนึกประชาสังคมในเขตจังหวัดพิจิตรได้ก่อตัวขึ้นจากการทำงานในจุดนี้ กล่าวคือ การให้ความสำคัญและเคารพในคุณค่าของความคิดริเริ่มอิสระของปัจเจกบุคคลที่จะทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม (Civic mind) โดยไม่ต้องอยู่ภายใต้อาณัติของอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการ (Official political authority) และเน้นการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจในการสร้างสรรค์สังคม เช่นนี้แล้วความไว้วางใจกัน ความอดกลั้นต่อความขัดแย้ง ความสมานฉันท์ การเปิดกว้างยอมรับในความหลากหลาย การเคารพในขีดความสามารถและศักยภาพของบุคคลในการร่วมกันสร้างสรรค์สังคมยังเป็นรากฐานของประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีประชาชนเป็นเจ้าของ (โกมาตร 2546: 30)

เมื่อมาประจวบกับในช่วงทศวรรษ 2540 ข้าราชการฝ่ายก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขได้ร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์หลักในการปฏิรูประบบสุขภาพ คือ การจัดทำพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติซึ่งเป็นกติการ่วมกันของสังคม โดยเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้จะเป็นสิ่งที่สังคมมากำหนดร่วมกันเพื่อให้ระบบสุขภาพเป็นไปอย่างที่เกี่ยวข้องต่อผู้คนส่วนใหญ่ในสังคม โดยสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ (สปรส.) ได้เป็นตัวกลางในการระดมการมีส่วนร่วมอย่างเปิดกว้าง โดยประสานความร่วมมือกับองค์กรอิสระต่าง ๆ ทั้งประชาคมและองค์กรภาคประชาสังคมซึ่งเป็นผู้มี

⁷ สุรเดช เดชคุ้มวงศ์ กล่าวในการสัมมนาสัญจรภาคเหนือเรื่องประชาสังคมที่จังหวัดเชียงใหม่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2546 จัดโดยสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข .

⁸ ดูรายละเอียดจาก โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2546) *อำนาจและคอร์รัปชัน: ถอดรหัสวัฒนธรรมราชการสาธารณสุข* . กรุงเทพฯ: อมรินทร์เอนด์พับลิชซิ่ง จำกัด(มหาชน).

⁹ แต่ปัจจุบัน (ปี พ.ศ.2547) ได้ตัดสินใจย้ายสำนักงาน เนื่องจากเกรงจะผูกพันกับตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับประเทศมากเกินไป

ส่วนได้ส่วนเสียสำคัญในการปรับเปลี่ยนระบบสุขภาพ เพื่อสังเคราะห์วาระการปฏิรูปที่ต้องการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (โงมาตฺร 2546: 82-83)

ทิศทางการทำงานของมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตฺร ได้นำแนวคิดสามเหลี่ยมเข็มนาของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโสมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับการประสานงานองค์กรภาคประชาชน ในการสร้างสังคมสุขภาพะร่วมกัน โดยมีองค์ประกอบดังนี้ (1) การสร้างความรู้หรืองานวิชาการ (2) การเคลื่อนไหวทางสังคม และ (3) การเชื่อมโยงกับการเมือง ซึ่งนายแพทย์ประเวศได้ขยายความ ทฤษฎีองค์ประกอบทั้งสามว่า

การสร้างความรู้ หรือการทำงานทางวิชาการ มีความสำคัญที่สุดและยากที่สุด เพราะถ้าปราศจากความรู้ที่เข้าใจเรื่องต่าง ๆ อีกสององค์ประกอบก็จะเคลื่อนไหวไม่ได้หรือเคลื่อนไหวผิดทาง งานวิชาการในที่นี้ต้องทำให้ชัดเจนว่า ปัญหาคืออะไร เกิดจากอะไร แก้ไขอย่างไร มีการจัดองค์กรและจัดการอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ ถ้าต้องบัญญัติกฎหมายจะบัญญัติอย่างไร นี่คือ ความรู้เชิงระบบ ซึ่งต้องการการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ไปสู่การจัดการ

การเคลื่อนไหวของสังคม นำความรู้ที่ชัดเจนและแปรรูปแล้วไปเคลื่อนไหวสังคม หรือไปเป็นความรู้ของสังคมอย่างกว้างขวาง โดยการประชุมและการใช้สื่อทุกรูปแบบ ทั้งเอกสาร วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต โปสเตอร์ กระแสสังคมจะทำให้การทำงานทางวิชาการเข้มแข็งขึ้น และทำให้ การเมืองสนใจเข้ามาเชื่อมต่อ วิชาการเชื่อมต่อกับการเมืองโดยตรงได้ยาก แต่การเคลื่อนไหวของสังคมเชื่อมได้ง่าย

การเชื่อมโยงกับการเมือง ไม่ว่าจะการเมืองจะดีเลวอย่างไร แต่ถ้าเชื่อมต่อกับองค์ประกอบ อีกสององค์ข้างต้น ก็สามารถทำสิ่งที่ได้ เช่น การมีรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเพื่อปฏิรูปการศึกษา ทั้งสองเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และยาก แต่ทำได้ เพราะใช้ “สูตรสามเหลี่ยมเข็มนา” การเมืองเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นเพราะทำให้ได้ใช้ ทรัพยากรภาครัฐได้ เช่น คน งบประมาณ สื่อ และนำไปสู่การออกกฎหมาย (โงมาตฺร 2546: 141-142 อ้างจาก ประเวศ 2543: 11)

การเชื่อมโยงสร้างความสัมพันธ์กับภาคการเมือง ปรากฏชัดเจนนที่สุดในช่วงกลางปี พ.ศ.2546 ที่ผ่านมามีเมื่อภาครัฐมีนโยบายผู้ว่าราชการจังหวัดบูรณาการ (CEO) ปลายเดือน สิงหาคม สุรเดช ได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับว่าที่ผู้ว่าราชการคนใหม่ พรเทพ พิมลเสถียร อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับกลุ่มประชาคม พิษณุโลก จนได้ข้อมูลคร่าว ๆ มาบางส่วนว่า นายพรเทพ เรียบจบปริญญาเอกด้านสิ่งแวดล้อม จากต่างประเทศ สุรเดชจึงเห็นว่าเป็นนิมิตรหมายที่ดีในการเชื่อมโยงเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ผู้ว่าฯ สนใจ เข้ากับปัญหาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่กลุ่มประชาคมพิจิตฺรกำลังดำเนินการอยู่

สุรเดชได้จัดประชุมเตรียมการเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อเตรียมการรับมือการมาถึงของผู้ว่าฯ ระบบใหม่ เริ่มจากวันที่ 24 สิงหาคม ได้จัดประชุมกับตัวแทนเครือข่ายหมอนามัย เครือข่ายชุมชนเมือง เครือข่ายเกษตรกรรมปลอดภัย และสื่อมวลชนท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ (SWOT) ว่าเครือข่ายประชาคมจังหวัดพิจิตรมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดอย่างไรบ้าง

เริ่มจากช่วงเช้า เครือข่ายหมอนามัยเป็นเครือข่ายแรกที่มาถึงสำนักงานมูลนิธิ มีตัวแทนมา 6 คน จากเขตอำเภอต่าง ๆ จากการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ร่วมกันพบว่า จุดแข็งสำคัญน่าจะอยู่ที่หมอนามัยในเขตจังหวัดพิจิตรมีเครือข่ายที่เกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นมานานผ่านการรวมตัวโดยมีสุรเดชเป็นผู้ริเริ่มการประสาน คอยให้กำลังใจในฐานะพี่ใหญ่ของเหล่าหมอนามัยชาวจังหวัดพิจิตร จุดอ่อน คือ การที่คนในระดับหัวหน้าไม่ให้การสนับสนุน และการที่แนวคิดของวัฒนธรรมราชการมีการขับเคลื่อนช้า โอกาส น่าจะอยู่ที่แนวคิดของการปฏิรูปสุขภาพจากส่วนกลางทำให้ข้าราชการได้ทำงานอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ภัยคุกคามคือ ความไม่แน่นอนของนโยบายผู้ว่า CEO ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะมาเป็นเงื่อนไขในการเปิดโอกาสให้ข้าราชการสายพันธุ์ใหม่ได้ทำงานตามอุดมการณ์ที่คาดหวังไว้หรือไม่

เมื่อตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ คือ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแสงตะเกียง เครือข่ายสื่อเพื่อสังคม/ชมรมสื่อมวลชนจังหวัดพิจิตร เครือข่ายเกษตรปลอดภัย และเครือข่ายองค์กรการเงินสวัสดิการมาครบประมาณ 20 คนแล้ว สุรเดชในฐานะวิทยากรกระบวนการในการประชุมได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการประชุมคราวนี้ ต่อจากนั้นได้ดำเนินการพูดคุยในประเด็นที่มา อำนาจหน้าที่ ของผู้ว่าฯ ซีอีโอ โดยได้เล่าที่มาของนโยบายว่า นายกษ คนปัจจุบันคิดว่า ประเทศเปรียบประดุจบริษัท ซึ่งสามารถเลี้ยงคนที่ถูกใจไว้ใช้งาน และปลดเค็งเข้ากรูคนที่ไม่ถูกใจได้ ดังนั้น ผู้ที่จะมาเป็นผู้ว่าฯ ซีอีโอ ต้องขจัดความยากจน ทำเมืองพิจิตรให้สะอาดปราศจากยาเสพติดและผู้มีอิทธิพล ปราบคอร์รัปชันและเปิดโอกาสให้ข้าราชการที่ดีได้ทำงาน และริเริ่มโครงการสร้างประเทศให้เป็นครัวโลก พัฒนาความรู้ เทคโนโลยี สินค้า เพื่อส่งออกได้ในระดับโลก

สำหรับประเด็นการมาของผู้ว่าฯ เป็นวิกฤตหรือโอกาส มีจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส ภัยคุกคามอย่างไรบ้าง มีจุดร่วมและปัญหาอย่างไร คือ สุรเดชใช้วิธีการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ (SWOT) เพื่อเตรียมการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น โดยเขาใช้วิธีการระดมความเห็นผ่านการเขียนใส่เศษกระดาษ สลับไปกับการบรรยายในแต่ละประเด็น พบว่าจุดแข็งของประชาคมพิจิตรน่าจะอยู่ที่ผู้นำจำนวนหนึ่ง สามารถเป็นวิทยากรได้ เพราะมีวิสัยทัศน์ด้านการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง มีกลุ่มและเครือข่ายทุกอาชีพ มีความสัมพันธ์เชิงราบ ทำงานจริงจัง มีองค์ความรู้/ภูมิปัญญา ที่ส่งเสริมให้คนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมตามประเด็นความสนใจที่หลากหลาย มีการเชื่อมโยงองค์กรภายนอก มีความรู้ความสามารถด้านเทคโนโลยี และเป็นเมืองปิดที่ความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมยังไม่มาก

ในขณะที่จุดอ่อนอยู่ที่แนวคิดการพึ่งพาตนเองยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร ผู้บริหารภายใน จังหวัดผูกขาดอำนาจ ขาดความมุ่งมั่น กลุ่มเครือข่ายยังขาดความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มีความขัดแย้งแบ่งขั้ว ไม่ต่อเนื่อง ไม่ต่อสู้กับวิกฤตที่เกิดขึ้น ขาดข้อมูลข่าวสาร แยกนำบางส่วนหลุดจากชุมชน มีงานเคลื่อนไหวในระดับเครือข่ายมาก ขาดการขับเคลื่อนชุมชนที่ต่อเนื่อง ไม่ใฝ่เรียนรู้ *เปรียบประดุน้ำที่เต็มแก้ว* ทีมงานขาดศักยภาพ ขาดกระบวนการเรียนรู้

โอกาสในการพัฒนาน่าจะอยู่ที่การจัดการระบบให้รวดเร็ว เพื่อให้แก้ปัญหาได้ ไม่ต้องผ่านขั้นตอนอะไรมากมาย สามารถแทงเรื่องเข้าหาผู้ว่าฯ ได้โดยตรง ด้วยลักษณะการทำงานสองประการคือ *ประการแรก* การเปิดโอกาสให้ประชาชนเสนอยุทธศาสตร์ ภูมิปัญญาต้นแบบ สามารถให้ผู้ว่าฯ ได้เห็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ *ประการที่สอง* ส่งเสริมให้ประชาชนคิดเองทำเอง มีอิสระมากขึ้น สามารถปลดปล่อยเจ้าหน้าที่ที่ดีให้ทำงานคล่องตัวมากยิ่งขึ้น และช่วยปราบปรามเจ้าหน้าที่ที่ไม่ดี ในกรณีเช่นนี้ถ้าผู้ว่าฯ มีนโยบายใหม่ออกมาเรื่อย ๆ โดยบูรณาการกับภาครัฐ กลุ่มเครือข่ายก็มีโอกาสเคลื่อนไหวตัวทำงาน มีกระบวนการการเรียนรู้ ข้าราชการที่ดีสามารถเข้าร่วมงานได้สะดวกมากยิ่งขึ้น โดยไม่ถูกเพ่งเล็งจากผู้บังคับบัญชา

ภัยคุกคาม หมายถึง ประชาชนจะลำบากถ้าหลงเชื่อผู้นำที่มีแนวคิดหลงอำนาจ จะเกิดวิกฤต ถ้าข้าราชการและนักธุรกิจไม่รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน ไม่ยอมรับแผนชุมชน และถ้าผู้ว่าฯ ยอมรับแผนของนักธุรกิจที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาประชาชน ผลลบจะตกอยู่กับประชาชนมากยิ่งขึ้น

ในประเด็นของการเตรียมการของภาคประชาชนต้องมีการทำฐานข้อมูลเครือข่าย รวมถึงในการทำกลุ่มให้เข้มแข็ง สร้างจุดยืนให้ชัดเจน เชื่อมโยงข้อมูลในแต่ละเครือข่าย และเชื่อมต่อทุกประเภท สร้างช่องทางการสื่อสารให้ผู้ว่าฯสามารถสื่อสารกับประชาชนและชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ โดยประสานผ่านสื่อบุคคล หนังสือพิมพ์ รายการวิทยุ หรือเวทีสาธารณะ ทั้งในเวทีจังหวัดและเวทีติดตามงานของผู้ว่าฯ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งจากการทำงานประสานทุกภาคส่วนสามารถทำให้ภาคประชาชนได้นำเสนอนโยบายต่อผู้ว่าราชการจังหวัดบูรณาการ (CEO) เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2546 ณ วัดท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร

การเชื่อมประสานภาคการเมือง และภาคประชาชนจนเกิดภาพลักษณ์แห่งความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเช่นที่ว่านี้ นับได้ว่าเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตรมีส่วนสำคัญในการทำงานเชื่อมประสานเครือข่ายอย่างมาก โดยเฉพาะจำรัส เสือดี ซึ่งทำงานประสานเครือข่ายการเกษตรกรรมปลอดภัยสารพิษ

จำรัสพบกับสุรเดชในช่วงราวปี พ.ศ.2541 ในเวทีเกษตรปลอดภัยสารพิษที่สุรเดชจัดขึ้นหลายครั้งในตัวจังหวัด เธอเป็นชาวพิจิตรโดยกำเนิด มีพ่อแม่เป็นเกษตรกร จบการศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ ภาควิชาอุตสาหกรรมอาหาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำงานตามสายงานที่เรียนอยู่

สองปีในกรุงเทพฯ เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายชีวิตการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จึงกลับมาอยู่บ้านหวังทำเกษตรพอเพียงเลี้ยงดูตนเอง

แม้ในช่วงแรก ครอบครัวไม่เข้าใจในวิถีที่เธอตัดสินใจเลือก แต่ด้วยความมุ่งมั่นและจริงจัง เธอติดตามไปฟังการสัมมนาในประเด็นเกษตรแนวใหม่ได้อย่างสม่ำเสมอ สุรเดชจึงชักชวนเธอมาทำงานประจำในมูลนิธิฯ เธอจึงได้ร่วมงานกับมูลนิธินับแต่นั้นมาจนถึงทุกวันนี้

หลักการมีส่วนร่วมที่เธอใช้ในการทำงานคือ การประสานงานกับองค์กรภาครัฐเพื่อร่วมใช้ช่องทางงบประมาณจากภาครัฐ ส่วนงบประมาณก้อนแรกที่มูลนิธิมีโอกาสในการบริหารจัดการคือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF เมนู 5) ในช่วงปี พ.ศ.2542-2543 วัตถุประสงค์ของกิจกรรมคือ การจัดเวทีที่ทั้ง 12 อำเภอเพื่อประชุมชาวบ้านให้เกิดความเข้าใจว่า ชาวบ้านจะทำโครงการของงบประมาณได้อย่างไร โดยมีชาวบ้านมาร่วมงานแต่ละอำเภอประมาณ 100-200 คน โดยจุดเริ่มต้นในการทำงานคือ การประสานภาคีร่วมระหว่างหมออนามัยและอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) นัดทำแผนงานร่วมกัน และมาประสานกับพัฒนากรและแกนนำในแต่ละชุมชน ซึ่งจากประสบการณ์การทำงานในครั้งนั้น ทำให้แกนนำชาวบ้านได้สานสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่มูลนิธิจนมีความสนิทสนมกันมากยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ ซึ่งเกิดขึ้นจากการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่มูลนิธิกับเครือข่ายชาวบ้านที่ต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็น *ทุนทางสังคม อันได้แก่ การมีน้ำใจต่อกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเอื้ออาทรที่มีต่อกันของคนในชุมชน การจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรต่าง ๆ มีความสามารถในการจัดการปัญหาได้มากขึ้น และทำดีที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว (อเนก นาคะบุตร 2542)*

ความสัมพันธ์เช่นที่ว่านี้ มีรูปแบบชัดเจนต่อเนื่องมาอีกจากการทำงานสมัชชาสุขภาพร่วมกับ สปรศ.รวมสามครั้ง นับเนื่องจากตลาดนัดสุขภาพ 2544 การร่วมขบวนวิ่ง/จักรยาน ล่ารายชื่อสนับสนุน พ.ร.บ.ปฏิรูประบบสุขภาพ 2545 และการร่วมจัดสมัชชาทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาค 2546 มาจนถึงการทำงานสร้างสรรค์ระบบสุขภาพผ่านกิจกรรมที่หลากหลายทั้งในระดับตำบลและระดับอำเภอ โดยการประสานทุนจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยบทบาทของมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร เป็นหน่วยประสานการสนับสนุน

แม้กระทั่งปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันบางประการก็สะท้อนให้เห็นถึงความไว้เนื้อเชื่อใจที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าหน้าที่มูลนิธิ อาทิ ครั้งหนึ่งเมื่อแกนนำเกษตรกรหญิงวัย 30 ปี ที่ทำงานกับมูลนิธิมายาวนาน ได้ประสบอุบัติเหตุและเจ็บป่วยด้วยอาการทางปอดจนเสียชีวิต ก่อนจะถึงวาระนั้นบิดาของเธอมานอนเฝ้าอาการลูกสาวที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ได้มีการโทรศัพท์ติดต่อกับจักษุแพทย์ตลอดเวลาเมื่อเห็นว่าอาการของลูกสาวใกล้จะเสียชีวิตเต็มที่แล้ว เพื่อประสานงานให้รอด

จากจังหวัดพิจิตรมารับศพกลับไปทำพิธีกรรมตามประเพณี แทนที่จะขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง

กล่าวได้ว่า ปรากฎการณณ์เช่นนี้สอดคล้องต้องกับงานศึกษาเรื่องทุนทางสังคมของ Putnum (1994) และ Coleman (1988) โดย Coleman มุ่งศึกษาบทบาททุนทางสังคมในการพัฒนาทุนมนุษย์หรือการพัฒนาทางการศึกษา ส่วน Putnum ศึกษาผลกระทบด้านการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ผลการศึกษามีแนวโน้มที่ใกล้เคียงกัน ทั้งสองต่างเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและเครือข่ายทางสังคม นำมาซึ่งการสร้างบรรทัดฐานของการตอบแทนซึ่งกันและกัน หรือพันธะผูกพันตอบแทนกัน ก่อให้เกิดความไว้นื้อเชื่อใจกันในสังคม ไม่เปิดโอกาสของการแสวงหาประโยชน์เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพื่อฝ่ายเดียว ก่อให้เกิดบรรทัดฐานแห่งการอยู่ร่วมกันตามมา

กระนั้นก็ตาม เธอได้สะท้อนถึงจุดด้อยของงานประชาคมว่า ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ยังไม่ชัดเจน โดยเฉพาะงานด้านการเกษตรกรรมยั่งยืนที่เริ่มชัดเจนด้านปฏิบัติการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 แม้จะชัดในเป้าหมายคือ การลด ละ เลิกสารเคมี จากจุดเริ่มในการศึกษาดูงานร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เน้นความร่วมมือและพึ่งตนเอง ตอนนี้งานขยายเครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาติยังทำพร้อม ๆ ไปด้วยการรวบรวมรายชื่อปราชญ์ชาวพิจิตร ซึ่งงานนี้จะเชื่อมโยงกับการอบรมวิทยากรเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ.) ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

ส่วนที่สาม: เกษตรกรรมธรรมชาติ รูปธรรมการขยายเครือข่ายด้วยปฏิบัติการแบบเข้มข้น

จากที่ได้เกริ่นมาในตอนต้นว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 เป็นต้นมา มูลนิธิฯ ได้เริ่มงานด้านเกษตรกรรมธรรมชาติอย่างเข้มข้น นับเนื่องมาจากการพาชาวบ้านไปดูตัวอย่างการทำเกษตรกรรมธรรมชาติจากปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน และความเคลื่อนไหวในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ในตอนนี้เป็นารนำปรากฏการณ์การขยายเครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาติมาพิจารณาว่า มีการจัดการความรู้ การปฏิบัติการเคลื่อนไหวทางสังคม และการเชื่อมต่อกับภาคการเมืองอย่างไรบ้าง

จากสถานการณ์ปัญหาของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ซึ่งหมายถึงระบบเกษตรกรรมที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เน้นการลงทุนจำนวนมากในรูปของปัจจัยการผลิต รวมทั้งเน้นความเชี่ยวชาญการผลิตเฉพาะด้าน และเน้นการผลิตพืชและสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งในพื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้พลังงานสูง โดยเฉพาะในรูปของน้ำมันเชื้อเพลิง อีกทั้งเป็นระบบการผลิตที่ผูกพันกับระบบธุรกิจอย่างแน่นแฟ้น ส่งผลให้เกษตรกรต้องผลิตเพื่อขายและแบกรับหนี้สินเรื้อรังสั่งสมมาเป็นเวลายาวนาน ความเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ก่อตัวขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา มีลักษณะสำคัญคือ *ประการแรก* ยุทธ

ศาสตร์การเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนไม่ได้มีเป้าหมายเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการยกระดับหรือประกันราคาผลผลิต การสนับสนุนปัจจัยการผลิตราคาถูกลง การผ่อนผัน พักชำระ และยกเลิกหนี้สิน รวมไปถึงการแก้ปัญหาค่าเช่าที่ดินทำกิน และปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เน้นการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการจำหน่ายผลผลิต รับการสนับสนุนสินเชื่อจากสถาบันการเงินของรัฐ แต่เล็งเห็นว่าวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน หรือเกษตรกรรมธรรมชาติเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาความยากจนและหนี้สินของเกษตรกรและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม

ดังนั้น เกษตรกรรมยั่งยืน จึงไม่ใช่การเปลี่ยนเทคนิคด้านการเกษตร แต่หมายถึงการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่า กฎเกณฑ์การดำเนินชีวิต และพฤติกรรมการบริโภคของครอบครัวให้สอดคล้องกับแนวคิดในการทำงานด้วย (อนุสรณ์ 2546: 12)

พิจารณาในแง่ของการจัดการความรู้ กล่าวเฉพาะบทบาทของหน่วยงานด้านสาธารณสุข ได้หันมาผลิตงานเขียนด้านการเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย เพราะ *ปัจจุบันคำว่า สุขภาพไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการไม่เจ็บป่วย แต่รวมไปถึงภาวะที่มีความสมบูรณ์และเชื่อมโยงกันอย่างสมดุล ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ* นอกจากนี้ มาตรา 67 (10) ของร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง คือ การส่งเสริมการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ควบคุมการใช้สารเคมีทุกภาคส่วน งานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานสาธารณสุขจึงให้ความสำคัญกับการชี้ให้เห็นพิษภัยของสารเคมีการเกษตรเป็นหลัก ดังกรณี *การเจ็บป่วยของคนไทยจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช* (ปัทพงษ์ เกษสมบูรณ์ 2546) และ *พิษภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช* (ศักดิ์ศรีเนศวร์ 2546) ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นประกอบการประชุมเวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ปี พ.ศ.2546 หนังสือทั้งสองเล่มนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงอันตรายและผลกระทบจากสารเคมีการเกษตรในด้านต่างๆ ทั้งต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต สุขภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณ โดยอาศัยสถิติและผลการสำรวจจากแหล่งต่าง ๆ มายืนยัน

นอกจากนี้ งานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานด้านสาธารณสุขยังเสนอรูปแบบการเกษตรในรูปที่เรียกว่า การเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพ หรือการเกษตรเพื่อสุขภาพ เช่น เอกสารประกอบเวทีสมัชชาสุขภาพภาคเหนือเฉพาะพื้นที่/เฉพาะประเด็น ประเด็นการเกษตรเพื่อสุขภาพ และการแพทย์แผนไทย (อนุสรณ์ 2546) อ้างจาก สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (2546) เนื้อหาส่วนประเด็นเกษตรเพื่อสุขภาพประกอบด้วยสถานการณ์ด้านการเกษตรในเขตภาคเหนือ ที่มาของปัญหาเกษตร องค์ความรู้/ภูมิปัญญาด้านการเกษตรเพื่อสุขภาพ ได้แก่ ระบบเกษตรในพื้นที่ต่าง ๆ เทคโนโลยีด้านการผลิต ความรู้ด้านองค์กรผู้ผลิต ด้านตลาดทางเลือก ด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และด้านเครือข่าย จากนั้นเป็นวิสัยทัศน์/ยุทธศาสตร์การพัฒนาและข้อเสนอต่อรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับเอกสารประกอบการสัมมนาเวทีสมัชชาสุขภาพภาคกลาง ภาค

ตะวันออก ภาคตะวันตก ว่าด้วยการบริการสาธารณสุขแบบองค์รวม เกษตรทางเลือก: เกษตรที่
เอื้อต่อสุขภาพ นโยบายสาธารณะ พลังงาน-น้ำ โดยเรื่องเกษตรกรรมทางเลือกมีกรณีตัวอย่าง
เกษตรกรรมบางรายที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มทำเกษตรกรรมธรรมชาติ มีหลายรูปแบบ ใช้พลังเครือข่าย
ผ่านคุณธรรม จริยธรรม ความอดทน เป็นฐานนำไปสู่การเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพ นอกจากนี้
ยังมีเอกสารที่แสดงแผนภูมิผลกระทบของสารกำจัดศัตรูพืชต่อสุขภาพเกษตรกรไทย ทั้งด้านร่างกาย
จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (อนุสรณ์ 2546: 258-260)

นอกจากภาคความเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งกระทำผ่านการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเกษตรกร
ภาคเหนือตอนล่างในงานสัมมนาสุขภาพที่ผ่านมา ในระดับพื้นที่ยังมีรูปธรรมการขยายเครือข่าย
เกษตรกรรมธรรมชาติ โดยปฏิบัติการภาคสนามโดยวิทยากรกระบวนการชาวบ้านในแต่ละอำเภอ
12 อำเภอของจังหวัดได้ไปเยี่ยมบ้าน ให้ความรู้ กระตุ้นให้เกษตรกรมีกำลังใจในการทำงานตาม
อุดมการณ์โดยไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ซึ่งกระบวนการเหล่านี้กระทำพร้อมกับการจัดอบรมวิทยากร
กระบวนการเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ.ภาคประชาชน)

บรรยากาศในวันที่ 29 ตุลาคม- 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2546 ทางผู้จัดงานได้นิมนต์สิริวิสุทธิ
สาร มากล่าวเปิดงาน ท่านพระครูได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นที่เข้ามาสนใจเรื่องเกษตรปลอดสารพิษ
สาเหตุมาจากความสนใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ดีงามที่เจ็บป่วยด้วยสารเคมีทางการเกษตร จากนั้น
พระครูจึงเกิดความคิดที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพยายามทำการทดลองเพาะปลูกพืชโดยไม่ใช้
สารเคมี และพบว่าต้นไม้ที่ปลูกด้วยสารเคมีโตเร็วแต่ไม่แข็งแรง แต่ต้นไม้ที่ใช้น้ำจุลินทรีย์ EM จาก
คิวเซ จะมีความแข็งแรงกว่า นอกจากนี้การเกษตรแบบใช้สารเคมี แม้ได้ปริมาณผลผลิตมากแต่ต้น
ทุนก็มากเช่นเดียวกัน

พระครูกล่าวถึงการทำการเกษตรที่ได้ไปเห็นมาจากจังหวัดยโสธรว่า มีการใช้จุลินทรีย์แทน
สารเคมี ซึ่งปีแรก ๆ แม้จะได้ผลผลิตช้า แต่ปีที่ 3-4 จะได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นและเพื่อหักต้นทุนแล้วจะ
ได้ผลกำไรมากกว่าโดยไม่ต้องเสียเงินจำนวนมากไปกับการใช้ปุ๋ย สารเคมีต่าง ๆ ซึ่งส่งผลเสียต่อ
สุขภาพในระยะยาว ดังนั้นจึงต้องศึกษาหาความรู้และตั้งคำถามกับสิ่งต่าง ๆ อาทิเช่น ปุ๋ยชีวภาพ
คืออะไร การใช้ปุ๋ยเคมีอาจมีประโยชน์ แต่ถ้าใช้มากเกินไปก็จะก่อให้เกิดโทษตามมา

ลุงณรงค์ ประธานชมรมเกษตรปลอดสารพิษกล่าวถึงภาพรวมการจัดอบรม และกล่าวถึง
สูตรการทำปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งเป็นทางออกหนึ่งในการลดหนี้ให้เกษตรกร จากนั้นสมาชิก วปอ.รุ่น
ก่อน ๆ ก็ออกมาทักทายรุ่นน้อง

กิจกรรมในวันต่อมาเป็นการเน้นเรื่องการเยี่ยมชมฐานการเรียนรู้ตามบ้านของวิทยากร
และการเน้นการเรียนรู้การทำน้ำหมักชีวภาพและการทำบัญชีชีวิตเพื่อคำนวณรายรับและหนี้สิน
โดยผู้เข้าอบรมได้เปิดเผยหนี้สิน และทำแผนภาพเน้นการสะท้อนปัญหาที่เผชิญอยู่ตามแง่มุม
ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนวิธีคิดและการจัดการปัญหาพร้อมกัน

กล่าวได้ว่า กระบวนการของ วปอ.ภาคประชาชนเน้นการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ และเมื่อกลับไปแล้วการปฏิบัติจริงก็จะเกิดตามมา โดยที่มูลนิธิเน้นการมีเพื่อนเกษตรกรจากหมู่บ้านเดียวกันมาเรียนร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติเป็นจริงและต่อเนื่อง มีการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนหาทางอันสุดแสนที่จะเคี้ยวกรำ เพื่อบรรลุสุขภาวะทั้งเรื่องของการลดค่าใช้จ่ายและความปลอดภัยต่อสุขภาพ¹⁰

ทางโรงเรียนบ้านศรีเทพนิมิตร โดยอาจารย์ธรรมนิยม เสนาคำ ได้ประสานความร่วมมือกับลุงน้ำพองในเรื่องสมุนไพรและเกษตรปลอดภัย โดยมีการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนในโรงเรียนจากการสอนให้เด็กเพาะปลูกแบบใช้สารเคมีหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ เพียงสองวันก็เห็นผลจากเดิมค่อนข้างมากจนเด็กนักเรียนฮือฮาทั้งชั้น นอกจากนี้ ครูยังได้ขยายความคิดโดยให้นักเรียนนำผักปลอดภัยไปให้ผู้ปกครองเพื่อขยายผลต่อไป ครูเองก็งดซื้อผักจากตลาดแต่หันมาปลูกกินเอง ผู้ปกครองนักเรียนบางคนเริ่มสนใจและมาขอซื้อน้ำหมักจากลุงน้ำพอง¹¹

ปฏิบัติการการฝึกอบรมภาคสนามทั้งด้านวิถีคิดและการใช้ชีวิตประจำวัน ถือเป็นข้อเด่นของประชาคมจังหวัดพิจิตร เพราะเป็นการเต็มส่วนที่ขาดไปในด้านของการขยายเครือข่ายของเพื่อนผู้ร่วมชะตาชีวิตเดียวกัน แม้กระทั่งการฝากปุ๋ยหมักไปขายที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ก็ถือเป็นการช่วงชิงพื้นที่และการช่วงชิงความหมายระหว่างปุ๋ยชีวภาพกับปุ๋ยเคมี

ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า ข้อเสนอที่สำคัญที่ได้จากกระบวนการสมัชชาสุขภาพ 2546 คือ การลด ละ เลิก การโฆษณาและการนำเข้าสู่สารเคมี ซึ่งกระบวนการของ วปอ.ภาคประชาชนถือว่าสอดคล้องทั้งในด้านวิถีคิดและการต่อสู้ในชีวิตประจำวันซึ่งเกษตรกรทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มถือเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงความเคลื่อนไหวเหล่านี้้อย่างร้อยรัดเป็นกระบวนการเดียวกัน

ส่วนในประเด็นสุดท้ายคือ การเชื่อมต่อกับภาคการเมือง ในตอนต่อไปนี้จะขยายความจากที่เกริ่นนำไว้ในส่วนที่สองคือ หลังจากผ่านกระบวนการเตรียมความคิดกับเครือข่ายต่าง ๆ ในระดับอำเภอทั้ง 12 อำเภอแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ สุรเดชได้เข้าพบผู้ว่า CEO เป็นระยะ ๆ และนำเสนอแนวคิดเรื่อง พิจิตรเป็นเมืองข้าว ต่อนายพรเทพ พิมลเสถียร ผู้ว่าราชการจังหวัดอย่างต่อเนื่องเสมอมา โดยวาระซ่อนเร้น (hidden agenda) คือ ทิศทางการพัฒนาเมืองระหว่างสิ่งที่นักธุรกิจหอ

¹⁰ ราตรี ปิ่นแก้ว บันทึกภาคสนาม วปอ.พิจิตร 29 ต.ค.-1 พ.ย.2546 .

¹¹ ราตรี ปิ่นแก้ว สัมภาษณ์ อาจารย์ธรรมนิยม เสนาคำ ครูโรงเรียนบ้านศรีเทพนิมิตร จังหวัดพิจิตร .

การคำคิดอยากให้เป็นนั้นย่อมแตกต่างจากทิศทางข้อเสนอของเครือข่ายภาคประชาชนอย่างแน่นอน

ขยายความได้ว่า เมืองพิจิตรจะเป็นเช่นไร เป็นเมืองอุตสาหกรรมหรือเมืองเกษตรกรรม ย่อมมีผลต่อการพัฒนาเมืองในอนาคต ลูกหลานชาวพิจิตรจะดำรงชีวิตในกระแสดังเช่นใด การช่วงชิงความหมายระหว่างสองทิศทางนี้ดำเนินต่อเนื่องเสมอมา ดังนั้นในวันที่ 8 ตุลาคม 2546 ณ วัดท่าหลวง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้ของภาคประชาชนผ่านการรวมตัวระดมความคิดเห็นและประกาศเจตนารมณ์การต่อสู้ร่วมกัน ณ ศาสนสถานสำคัญอันมีรูปสักการะของหลวงพ่อเพชรเป็นสักขีพยาน

ก่อนหน้านั้น วันที่ 7 ตุลาคม ตั้งแต่ช่วงบ่ายถึงค่ำ ภาคประชาชนจากทุกเครือข่ายและจาก 12 อำเภอของจังหวัดพิจิตร ได้ทำการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ถึงความทุกข์และความต้องการของแต่ละเครือข่ายประเด็นว่า สิ่งที่ชาวพิจิตรต้องการให้ผู้ว่าฯ รับรู้และผลักดันเป็นเช่นไรบ้าง จนถึงเช้าของวันที่ 8 ตุลาคม ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปสังเกตการณ์พบว่า มีการแบ่งเป็นประเด็นสำคัญต่าง ๆ อาทิ ครอบครัวยุติธรรม ชุมชนเข้มแข็ง การเกษตรปลอดสารพิษ การสนับสนุนข้าราชการที่ดีให้มีโอกาสทำงานเพื่อประชาชน และอื่น ๆ การแลกเปลี่ยนในกลุ่มย่อย และการนำเสนอต่อผู้ว่าฯ ซึ่งเดินทางมารับข้อเสนอในเวลา 14.00 น. ของวันนั้น มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันมากกับรูปแบบของสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งประชาชนคนเล็กคนน้อยได้มีโอกาสนำเสนอความคิดที่ผ่านการกลั่นกรองแล้วให้ผู้มีอำนาจในบ้านเมืองได้รับฟัง

ถือได้ว่า การนำเสนอตัวอย่างการลด ละ เลิก สารเคมีเบื้องต้นด้วยการผลิตน้ำหมักชีวภาพมาทำขาย ทำใช้กันในระหว่างเครือข่าย การพูดคุยกันอย่างเปิดเผยในแนวทางการใช้ชีวิตเพื่อลดหนี้สินในครอบครัว นำไปสู่การนำเสนอตัวอย่างรูปธรรมของผู้ที่ประสบความสำเร็จและได้รับการขนานนามว่า *ปราชญ์ชาวพิจิตร* ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีโอกาสเชื่อมต่อดิตตามประเด็นกับภาคการเมืองผู้บริหารของจังหวัด โดยมีมูลนิธิฯ เป็นสื่อกลางในการประสานงาน นับเป็นก้าวที่ไปไกลอีกก้าวหนึ่งของภาคประชาชนเลยทีเดียว

สรุป

เมื่อพิจารณาการทำงานของมูลนิธิร่วมพัฒนาจังหวัดพิจิตรถือได้ว่า มีการประสานประสาน ทิศทางประสบการณ์จากด้านบวกของการทำงานภาครัฐในนามของข้าราชการสายพันธุ์ใหม่ที่เอื้อ ต่อประโยชน์ของภาคประชาชน มาผนวกกับการทำงานในรูปองค์กรภาคเอกชนที่มีความอิสระ คล่องตัวในนามของการเป็นผู้ประสานทุนและประสานองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนหลากหลาย เครือข่ายมาทำงานร่วมกัน ภาพลักษณ์แห่งความร่วมมือเช่นที่ว่านี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เมื่อตัว ผู้นำองค์กรเช่น สุรเดชมีทุนความสัมพันธ์ในฐานะบุคลากรสาธารณสุขกับองค์กรใหม่ ๆ อาทิ สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ(สปรส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทำให้การเชื่อมต่อกับแหล่งทุนและองค์กรพันธมิตรเป็นไปในทิศทางที่ราบรื่นมากยิ่งขึ้น

กระนั้นก็ตาม ความโดดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดของประชาคมจังหวัดพิจิตร คือ วิธีคิดที่ ชัดเจนในการนำเสนอทิศทางการพัฒนาจังหวัดว่า พิจิตร เป็นเมืองข้าว ไม่ใช่เมืองอุตสาหกรรม เช่นที่ผู้นำหอการค้าและภาคเอกชนต้องการให้เป็น ทิศทางที่น่าจะเป็นจึงควรถูกกำหนดจากภาค ประชาชน ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายต่าง ๆ และองค์กรที่ทำงานเพื่อชาวพิจิตรมาเป็นเวลายาวนาน งานศึกษาชิ้นนี้จึงทดสอบแนวคิดเรื่องสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาว่า ชาวประชาคมพิจิตรได้มีการขยับ ทำงานที่ยากเย็นแสนเข็ญนี้คือ การจัดการความรู้ การเคลื่อนไหวทางสังคม และการเชื่อมต่อกับ ภาคการเมืองอย่างไรบ้าง

ทิศทางการจัดการความรู้ เริ่มจากการเชื่อมต่อกับความรู้กับปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ซึ่ง เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติการจากประสบการณ์ที่เป็นจริงของผู้ทดลองทำมาก่อน การเดินทางไปดู งานในภาคอีสาน ถือเป็นการปะทะประสานในเชิงความหมายระหว่างชาวบ้านเกษตรกรต่าง ท้องถิ่น แลกเปลี่ยนกันในเรื่องวิถีชีวิตเกี่ยวกับวิถีชีวิตพอเพียง อิงแอบกับอุดมการณ์พุทธศาสนา และ เทคนิควิธีการเกษตรผสมผสาน การทำน้ำปุ๋ยชีวภาพ การทำบัญชีค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เหล่านี้คือ การประคองชีวิตให้อยู่ในร่องรอยของความพอเพียงได้ในระดับของชีวิตจริง ซึ่งนอกเหนือจากการ สร้างภาพลักษณ์

ขบวนการวิทยากรกระบวนการในระดับชาวบ้าน เพื่อขยายเครือข่ายเพื่อนร่วมทางถือว่า มี การขยายการทำงานในทุกระดับจากการถ่ายทอดวิถีคิดของสุรเดชสู่เจ้าหน้าที่สนามของมูลนิธิ จากนั้นเจ้าหน้าที่สนามของมูลนิธิได้ทำงานอย่างเข้มข้นกับแกนนำชาวบ้านในระดับอำเภอ ถือเป็น กระบวนการการสร้างวิทยากรกระบวนการในทุกระดับ เพื่อส่งต่อจากมูลนิธิไปสู่การทำงาน ร่วมกันของชาวบ้าน เมื่อมาประกอบกับการอบรม วปอ.ภาคประชาชน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดการพึ่ง พาดตนเองและพึ่งพิงกันเองในกว้างออกไป ถือว่าเป็นลักษณะเด่นของการจัดการความรู้ในระดับ ชาวบ้าน

ถัดจากกิจกรรมการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นที่กล่าวมา การเชื่อมกระบวนการทำงานให้เป็นเนื้อเดียวกับทิศทางการปฏิรูประบบสุขภาพ โดยนำเสนอแนวทางเกษตรที่เชื่อมต่อสุขภาพสู่เวทีสมัชชาระดับภาคของภาคเหนือ และเวทีสมัชชาชาติล่าสุดปี 2546 นั้น ถือเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีพลังและมีทิศทางชัดเจน นั่นคือ ข้อเสนอการลด ละ เลิก การนำเข้าและการโฆษณาสารเคมีทางการเกษตร

การเชื่อมต่อกับภาคการเมือง โดยการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับตัวแทนของรัฐคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดบึงกาฬ (CEO) จนสามารถนำแนวคิด พิจิตรเป็นเมืองข้าว มายกระดับเป็นทิศทางปฏิบัติการเคลื่อนไหวในแนวทางที่ภาคประชาชนชาวพิจิตรเป็นอยู่และอยากให้เป็นต่อเนื่องไปในอนาคต ท่ามกลางการปะทะช่วงชิงนิยามความหมายที่แตกต่างจากภาครัฐกิจกระแสหลัก คือ ทิศทางเข้มข้นที่น่าจับตามองต่อไป

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2544). *ประชาสังคมกับสุขภาพ*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สุข.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์.(2546). *อำนาจและคอร์รัปชัน: ถอดรหัสวัฒนธรรมราชการสาธารณสุข*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- ขวัญเมือง จันทโรจณี. (บรรณาธิการ).(2539). *เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือ ตอนล่าง*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2546ก). *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่าง*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2546ข). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนทุ่งสาน*.สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคเหนือตอนล่าง: ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน.
- เบญจพรรณ ชินวัตร และคณะ.(2535). *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ภาคเหนือตอนล่าง*. ใน เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บก.) *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ปัตพงษ์ เกษสมบูรณ์. (2546). *การเจ็บป่วยของคนไทยจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
- พลเดช ปิ่นประทีป. (บรรณาธิการ).(2540). *พิษณุโลก 2020 วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนา สี่แยกอินโดจีน*. พิษณุโลก: ชมรมศึกษาและพัฒนาสี่แยกอินโดจีน.
- ศักดิ์ ศรีนิเวศน์. (2546). *พิษภัยสารเคมีกำจัดศัตรูพืช*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน. (2543). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง และประชาสังคม พ.ศ.2542-2543*. (อัดสำเนา).
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). *ขบวนการเกษตรกรมัยยั่งยืนในสังคมไทย และการเมืองของงานเขียนเกษตรกรมัยยั่งยืน*.นนทบุรี: มูลนิธิเกษตรกรมัยยั่งยืน (ประเทศไทย).
- เอนก นาคนบุตร. (2542). *จดหมายข่าว กองทุนชุมชน ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 ปักษ์แรกของเดือน พฤษภาคม 2542*.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- Coleman, J.S.(1988). Social Capital in the creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 94 (Supplement): 95-120.

Putnam, D.R.(1994). Making democracy work: Civic tradition in modern Italy. (Fifth printing). New Jersey: Princeton University Press.